

Тенденції розвитку продовольчого забезпечення регіонів України

Досліджено специфіку та основні проблеми продовольчого забезпечення регіонів України. Встановлено динаміку фондів споживання та споживання на одну особу за рік основних продовольчих продуктів населенням України. Проаналізовано кількість яких продовольчих продуктів у досліджуваній період зростає, а яких зменшилася. Сформовано рейтинг регіонів у загальному виробництві сільськогосподарської продовольчої продукції за 2017 р. Визначено динаміку виробленої валової продукції сільськогосподарства загалом, а також окремо тваринництва та рослинництва на одну особу. Запропоновано шляхи реалізації державної та регіональних політик щодо зміцнення продовольчого забезпечення.

Ключові слова: продовольче забезпечення, сільське господарство, продукція тваринництва, продукція рослинництва, споживання продукції.

Постановка проблеми. Важливість питання продовольчого забезпечення в межах держави і її регіонів була колись і залишається сьогодні однією з найбільш актуальних, як і умови її досягнення, яка полягає в тому, щоб вповні забезпечувати країну і регіони продовольством власного виробництва та імпортувати його лише за необхідності.

Розглядаючи продовольче забезпечення населення як сукупність економічних відносин у суспільстві, що виникають у процесі забезпечення всіх членів суспільства продуктами харчування відповідно до норм кількості та якості, держава має гарантувати наявність, стабільність і ефективність використання продовольства. Продовольче забезпечення населення регіону є складним, багатоплановим явищем, у якому одночасно поєднуються економічні, соціальні та політичні аспекти.

Аналіз останніх досліджень. Проблема продовольчого забезпечення присвячені численні наукові праці вітчизняних учених: О. М. Азарян, О. В. Березіна, О. О. Зеленської, О. Р. Кондри; Л. О. Лігоненко, А. А. Мазаракі, В. І. Павлова, Н. М. Попадинця, П. Т. Саблука, О. В. Тахумова та ін. Водночас більшість наукових розробок, присвячених вказаній проблематиці, недостатньо повно враховують увесь комплекс чинників, пов'язаних з особливостями формування продовольчого забезпечення.

Метою статті є визначення забезпеченості регіонів України продовольчою продукцією та визначення основних пріоритетів її формування.

Основні результати дослідження. На сьогодні рівень самозабезпечення в Україні за більшістю продовольчих продуктів перевищує 100%. Виняток становить категорія фруктів, зокрема винограду та ягід, забезпечення якими за підсумками 2017 р. було на рівні 84,9 % і дефіцит яких перекривається імпортом. Негативний баланс сформувався у 2014 р.: разом з анексією АРК Україна втратила 20% виробництва винограду. Крім винограду, ще однією значущою втратою було виробництво рису, оскільки на півострові було розташовано понад 60% посівів цієї культури. Однак, оскільки цей ринок в Україні завжди був імпортозалежним, адже внутрішнє виробництво покривало максимум п'яту частину від потреби, то втрати вдалося швидко вирівняти за рахунок збільшення імпорту.

Виробництво продовольчих товарів на території України перевищує внутрішнє споживання в категоріях м'ясо і м'ясні продукти – 105,4%, яйця – 114%, молоко – 103,6%, картопля – 101,6%, овочі – 101,6%. Рівень виробництва зерна більший за потребу внутрішнього ринку на 290%. Такий показник свідчить, що Україна одна з небагатьох країн у світі, яка може експортувати понад половину зібраного врожаю.

Однак варто зауважити, що одним з головних завдань агропромислового комплексу є забезпечення населення країни якісними продовольчими товарами в

необхідних обсягах. Проте рівень споживання продуктів харчування корелюється залежно від світової кон'юнктури рівня внутрішніх цін, доходів громадян та інших чинників, які сукупно визначають виробничі та інвестиційні пріоритети виробників продовольства і споживчі вподобання населення. У середньому на одну особу припадає 1549 кг зерна, 51,7 кг м'яса та 200 л молока (рис. 1).

З наведеного рисунку ми бачимо, що в період з 1995 р. і до 2017 р. в Україні загалом динаміка споживання деяких продовольчих товарів різко знизилась, а деяких навпаки – зросла. Варто зазначити, що при зменшенні загального фонду споживання зменшувалось і споживання на одну особу в рік.

Зокрема, споживання м'яса, яке в 1995 р. становило 38,9 кг на одну особу в рік, до 2013 р. мало тенденцію до активного зростання і досягло рівня 2550,0 тис. т, або 56,1 кг на рік на одну особу. Зниження споживання м'яса почалося з 2014 р., основною причиною чого стало різке падіння курсу гривні і таким чином різкого зростання цін на м'ясо, і вже в 2017 р. споживання становило 51,7 кг на одну особу в рік.

Розвиток ринку молока і молочних продуктів був дещо динамічніший. Так, з 1995 р. і до 2000 р. споживання молока та молочних продуктів скоротилося на 45 кг на одну особу в рік і становило 199,1 кг на одну особу в рік. До 2006 р. простежується зростаюча динаміка і доходить до рівня 234,7 кг на одну особу в рік, однак потім знову було зниження і зростання та в 2017 р. споживання молока та молочних продуктів 200 кг на одну особу в рік.

Динаміка споживання яєць з 2000 р. і до 2014 р. була зростаюча. Незначне зниження простежується у 2015-2016 рр., а вже з 2017 р. знову є зростання і становить 273 штуки на одну особу в рік.

Щодо споживання хлібних продуктів, то попри те, що в Україні кожного року є великий врожай зернових (пшениці, ячменю тощо), подорожчання цих продуктів показало стрімке падіння споживання як на одну особу, так і загального фонду. Порівняно з 1995 р. до 2017 р., зниження споживання становило 27,6 кг на одну особу, або 2332,1 тис. т загального фонду.

На відміну від споживання хлібних продуктів, споживання картоплі з 1995 р. і до 2017 р. показує як зростаючу, так і спадаючу тенденцію. Однак у 2017 р., порівняно з 1995 р., споживання картоплі збільшилось на 19,6 кг на одну особу і становило – 143,4 кг.

Овочі та баштанні продовольчі продукти та плоди, ягоди і виноград показують схожу динаміку на графіку, зокрема зростання до 2013 р., потім деяке зниження і знову зростання. Так, споживання плодів, ягід і винограду у 2017 р. становило 52,8 кг на одну особу в рік, що на 9,3 кг більше ніж у 1995 р., а овочів і баштанних культур – на 63 кг.

Найвищий рівень споживання риби та рибних продуктів був зафіксований у 2008 р. і становив 17,5 кг на одну особу в рік. Однак після світової фінансово-економічної кризи рівень споживання риби мав спадний характер до 2013 р., що становило 14,6 кг на одну особу, а починаючи з 2014 р. і до 2017 р. відбулося ще більше падіння, спричинене черговою курсовою різницею, і становило у 2017 р. 10,8 кг на одну особу в рік.

Дещо схожою зі споживанням риби і рибних продуктів була динаміка споживання олії, де рівень споживання у 2017 р. становив 11,7 кг на одну особу в рік. А рівень споживання цукру після 2008 р. так і не вдалося відновити, а навпаки – кожного року все зменшувався і в 2017 р. становив 30,4 кг на одну особу в рік.

Хоча по деяких продовольчих продуктах ми бачимо темпи скорочення споживання, однак загальна ситуація у сфері продовольчого забезпечення України характеризується зростанням частки сільського господарства у валовій доданій вартості по країні з 8,4% у 2010 р. до 12,1% у 2017 р., нарощуванням валового аграрного виробництва (з 184 940 до 707 792 млн грн у 2010 р. і 2017 р. відповідно), зростанням експорту сільськогосподарської продукції на фоні скорочення імпорту.

Щодо регіонального розрізу, то стан продовольчого забезпечення у кожному регіоні має свою специфіку (рис. 2).

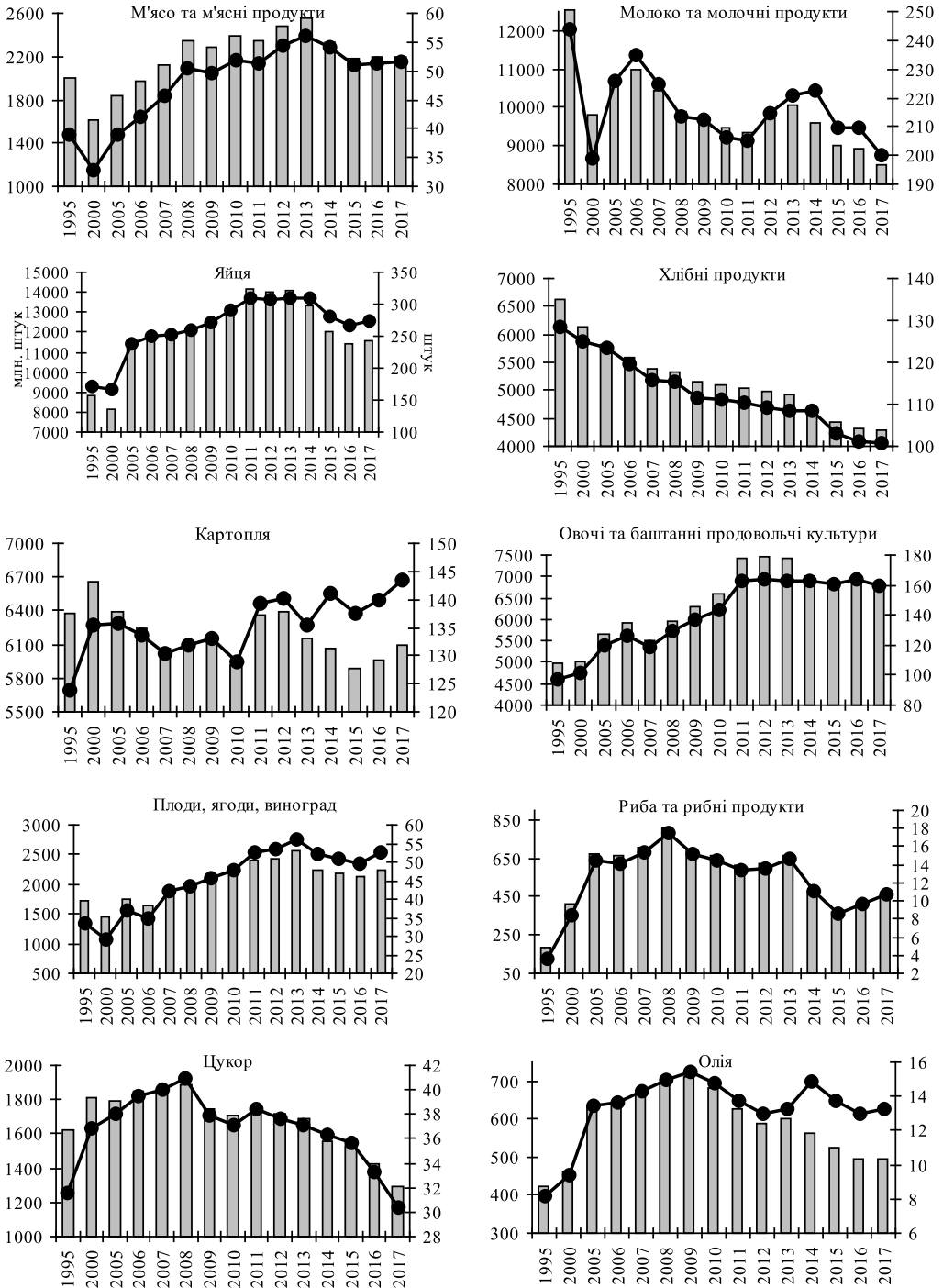

Рис. 1. Динаміка фондів споживання та споживання на одну особу за рік основних продовольчих продуктів

Розраховано та побудовано на основі даних [1; 2].

- Фонд споживання, тисяч тонн
- Споживання на одну особу за рік, кілограмів

До ТОП-5 областей з найбільшою питомою вагою у валовій аграрній продукції входять Вінницька (8,2%), Дніпропетровська (6,1%), Київська (6,0%), Полтавська (5,8%) і Харківська (5,7%) області.

Передові позиції в рейтингу – лише частково заслуга місцевих аграріїв, оскільки основними факторами, що забезпечують вал зерна, залишаються природні – площа самого регіону, придатні для сільського господарства землі на його території і погодні умови. Так, не випадково найменший внесок у національне агропромислове виробництво забезпечують Чернівецька (1,8%) і Закарпатська (1,6%) області – невеликі за площею, з горами та лісами. Наприклад, якщо у лідера агрорейтингу Вінниччини площа сільгоспземель і ріллі становить 1838,2 тис. га, то в Чернівецькій і Закарпатській – 442,6 і 387,7 тис. га відповідно.

Також у розрізі областей – основних постачальників продукції тваринництва і рослинництва – ситуація не в усьому збігається із загальноаграрним рейтингом, оскільки дуже залежить від корпоративного сектору – розміщення великотоварного виробництва. Так, навіть одного великого підприємства досить, щоб вивести регіон у лідери: у Вінницькій області (перше місце рейтингу) розташовано основні потужності гіганта «Миронівський хлібопродукт»; холдинг «Золотоніський бекон» вивів на друге місце Черкаську область; а компанія з данськими інвестиціями «Даноша», що займається свинарством, забезпечила потрапляння до ТОП-10 зовсім не сільськогосподарської Івано-Франківської області.

Молодчою продукцією забезпечують Вінницька, Полтавська, Житомирська, Хмельницька і Львівська області.

Традиційно «солодкі» області України – це Вінницька, Полтавська та Хмельницька. Тут найбільші посіви цукрових буряків і основна кількість цукрових заводів у країні.

Ще один важливий елемент сільського господарства, що стрімко набирає популярність, – виробництво органічної продукції. Через високу ціну (у середньому на 30% більше ніж неорганічні аналоги) виробники орієнтовані переважно на зовнішні ринки, однак пропозиція всередині країни поступово зростає. Найбільше площ під органікою – у Київській, Херсонській і Харківській областях.

У середньому на одну особу наявного населення країни у 2017 р. вироблено валової продукції сільського господарства на 5865 грн, що на 1557 грн більше ніж у 2010 р. Якщо розглянути динаміку вироблено валової продукції в регіональному розрізі, то ми бачимо, що деякі регіони мають менший розподіл виробленої валової продукції від середнього загальнодержавного, а деякі навпаки – набагато більше (рис. 3).

Як бачимо з рис. 3, до областей, які мають меншу частку виробленої валової продукції сільського господарства на одну особу, порівняно з середньоукраїнським значенням у 2010 р., належала половина регіонів: Донецька і Луганська (-49,4%), Київська (-40,1%), Львівська (-31,9%), Закарпатська (-27,5%), Харківська (-23,8%), Івано-Франківська (-22,1%), Дніпропетровська (-13,2%), Одеська (-7,6%), Чернівецька (1,5%) Запорізька (-0,4%) області та АР Крим (-13,8%). Така ж кількість регіонів і в 2017 р. мала меншу частку виробленої валової продукції сільського господарства на одну особу: Донецька (-69,0%), Луганська (-64,6%), Київська (-45,7%), Закарпатська (-45,5%), Львівська (-33,9%), Івано-Франківська (-25,4%), Дніпропетровська (-19,5%), Одеська (-15,6%), Чернівецька (-15,2%), Харківська (-10,9%) та Запорізька (-5,4%) області.

Варто зазначити, що в 2017 р., як і в 2010 р., залишились ті ж області, однак, бачимо, що у 2017 р. розрив виробленої валової продукції сільського господарства на одну особу між регіонами і середньоукраїнським значенням є більшим, ніж це було в 2010 р.

До областей, у яких у 2017 р. показник виробленої валової продукції сільського господарства на одну особу був майже вдвічі більшим від середньоукраїнського, належать: Вінницька (120%), Хмельницька (87,3%), Черкаська (84,5%), Кіровоградська (84,0%), Чернігівська і Херсонська (81,4%) і Полтавська (71,9%) області. У 2010 р. були ті ж регіони, однак з іншими частками, наприклад: Черкаська (124,7%), Кіровоградська (97,4%) і Вінницька (80,2%). Як бачимо, за

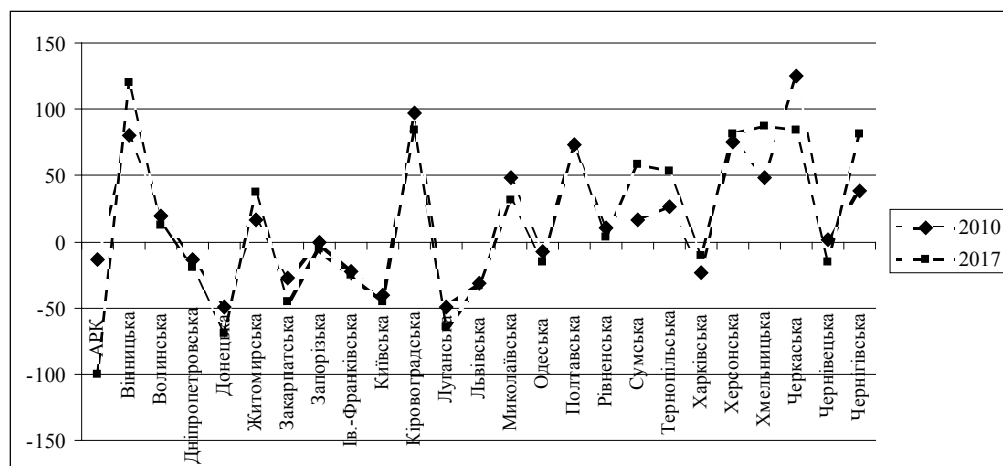

Рис. 3. Динаміка виробленої валової продукції сільського господарства на одну особу, %
Розраховано та побудовано на основі даних [3].

цей період відбулася зміна лідерів галузі, що насамперед спричинено політичною ситуацією в державі.

Якщо розглянути продовольче забезпечення регіонів більш детально, зокрема в частині рослинництва і тваринництва, то можемо побачити місце регіонів у рейтингу (рис. 4, рис. 5).

Середній показник виробленої валової продукції рослинництва на одну особу в Україні у 2017 р. становив 4224 грн. До регіонів, які мали вдвічі більше цього значення, належать: Кіровоградська (8794 грн), Херсонська (8668 грн), Вінницька (8609 грн) і Чернігівська (8563) області. Удвічі ж менше мали: Донецька (1250 грн), Закарпатська (1660 грн), Луганська (1793 грн) і Київська (1960 грн) області. Така структура збереглася з 2010 р.

Якщо розглянути динаміку виробленої валової продукції тваринництва на одну особу в регіональному розрізі, то побачимо, що більше середньоукраїнського значення (1641 грн) у 2017 р. вдвічі мали тільки два регіони: Черкаська (4661 грн) і Вінницька (4292 грн) області. У 2010 р. лідером також була Черкаська область з

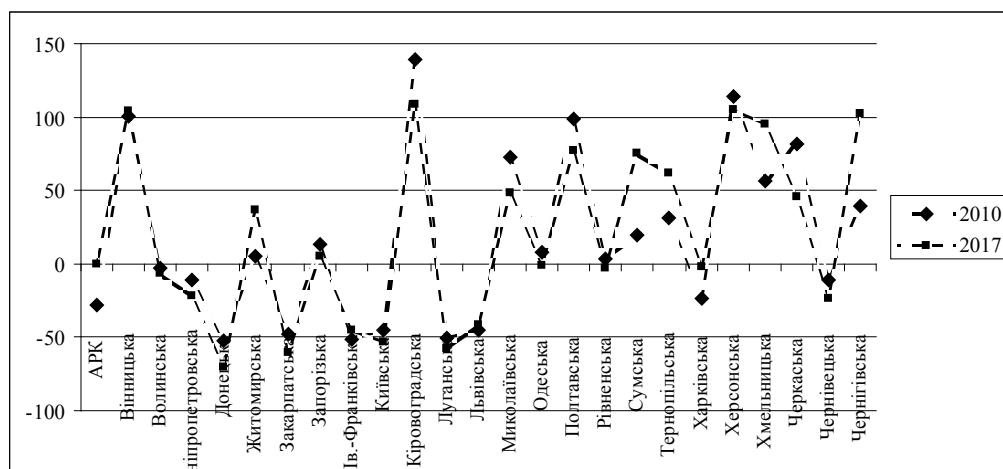

Рис. 4. Динаміка виробленої валової продукції рослинництва на одну особу, %
Розраховано та побудовано на основі даних [3].

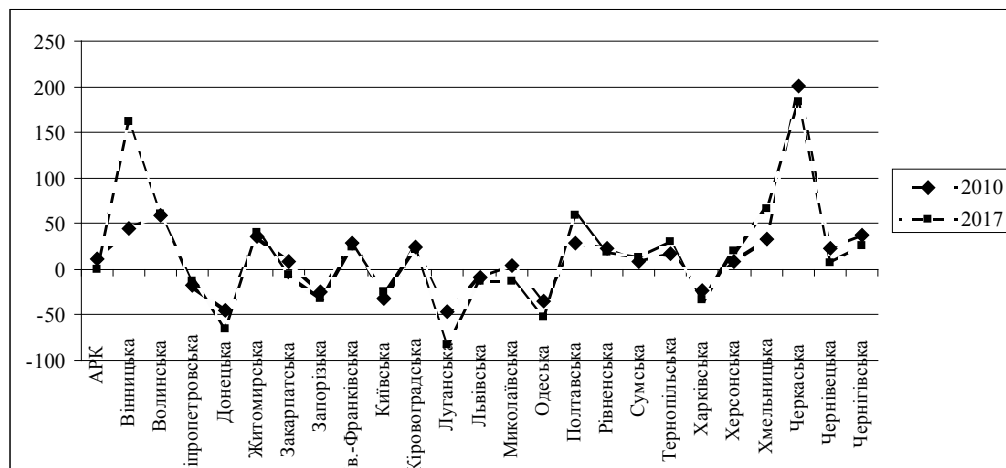

Рис. 5. Динаміка виробленої валової продукції тваринництва на одну особу, %
 Розраховано та побудовано на основі даних [3].

показником 4617 грн, що на 3083 грн більше від середньоукраїнського. Натомість у 2017 р. найменше вироблено продукції тваринництва на одну особу в регіоні, що свідчить про найнижчий рівень забезпечення продовольчою продукцією тваринництва у Луганській (282 грн), Донецькій (569 грн) і Одеській (790 грн) областях. У 2010 р. найменше виготовляли ті ж самі регіони (816 грн, 846 грн, 989 грн відповідно, що також майже вдвічі менше від середньоукраїнського на той час 1534 грн).

Аналізуючи сучасний стан продовольчого забезпечення, ми бачимо надзвичайно велику диференціацію між регіонами. Це є, з одного боку, проблемою, оскільки показує неспроможність регіону себе забезпечити, а з іншого, це породжує міжрегіональну співпрацю і таким чином розвиває продовольчий ринок у середині країни. Оскільки не всі регіони можуть виготовляти продовольчу продукцію, то вони займаються виробництвом іншої продукції інших видів економічної діяльності.

З проаналізованого можна виділити кілька основних чинників, що впливають на виробництво та забезпечення продовольчою продукцією регіону:

- зростання населення у регіонах, що призводить до великої потреби споживання продовольчих товарів і таким чином сам регіон себе не може забезпечити [4];
- низький рівень родючості земель, що не дає можливості виростити необхідну кількість продовольчих товарів;
- спеціалізація розвитку регіону, якщо в регіоні низькородючі ґрунти чи високо розвинута промисловість, то населення займатиметься тим, що більше принесе йому доходу;
- міграція сільського населення у міські поселення чи за кордон у привабливіші види економічної діяльності, оскільки сільське господарство не є престижним видом діяльності;
- недостатня кількість інвестиційних ресурсів, а також високі відсоткові ставки на кредити, які є необхідними для розвитку виробництв продовольчої продукції.

Висновки. Тому для вирішення проблеми продовольчого забезпечення регіонів держави необхідно спрямувати зусилля державної, регіональної влади і підприємств сільського господарства всіх форм власності на: підвищення купівельної спроможності населення; зниження податкового навантаження для сільгоспвиробників; оптимальне збалансування ринку закупівель продовольства як на експорт, так і на імпорт; зведення до мінімуму диспаритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, за якої виручені від реалізації

сільськогосподарської продукції кошти не покривають витрати на її виробництво; підвищення рівня культури, освіти, кадрового та соціального забезпечення села; планування стабільних державних замовлень сільським товаровиробникам, які забезпечують вигідні умови реалізації продукції.

Список використаних джерел

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України – 2017: стат. зб. *Державна служба статистики України*: офіційний сайт. 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_spor_zb.htm
2. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України – 2014: стат. зб. *Державна служба статистики України*: офіційний сайт. 2015. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_spor_zb.htm
3. Сільське господарство України – 2017: стат. зб. *Державна служба статистики України*: офіційний сайт. 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm
4. Попадинець Н. М. Модернізація промисловості як передумова перспективного розвитку внутрішнього ринку України. *Економіка промисловості*. 2012. №1-2(57). С. 50-58.

References

1. Balansy ta spozhyvannya osnovnykh produktiv kharchuvannya naselennyam Ukrayiny – 2017 [Balances and consumption of main food products by Ukrainian population – 2017]: Statistical yearbook (2018). *State Statistics Service of Ukraine*: Website. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_spor_zb.htm [in Ukrainian].
2. Balansy ta spozhyvannya osnovnykh produktiv kharchuvannya naselennyam Ukrayiny – 2014 [Balances and consumption of main food products by Ukrainian population – 2014]: Statistical yearbook (2015). *State Statistics Service of Ukraine*: Website. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_spor_zb.htm [in Ukrainian].
3. Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny – 2017 [Agriculture of Ukraine – 2017]: Statistical yearbook (2018). *State Statistics Service of Ukraine*: Website. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm [in Ukrainian].
4. Popadynets, N. M. (2012). Modernizatsiya promyslovosti yak peredumova perspektyvnoho rozvytku vnutrishnoho rynku Ukrayiny [Industrial modernization as a precondition for perspective development of the Ukrainian internal market]. *Ekonomika promyslovosti – Economy of Industry*, 1-2(57), 50-58. [in Ukrainian].

Fera-Klemontsa O. Y. Tendencies of food provision development in Ukrainian regions.

An importance of the issue of food provision in the state and its regions used to be and still remains to be one of the most urgent, just as the conditions of its achievement. It stipulates full provision of a country and its regions with own production and importing products only in case of necessity. Considering the food provision as a set of economic relations in society that emerge in the process of provision of all society members with food in correspondence with the quality and quantity norms, the state should guarantee the availability, stability and efficiency of the use of food. Food provision of a region is a complex multidimensional phenomenon, which combines economic, social and political aspects. The paper aims to evaluate the level of region's provision with food and to define major priorities of its forming. The paper examines the specifics and major problems of food provision in the regions of Ukraine. The dynamics of annual consumption funds and consumption per capita of main foods products by Ukrainian population is outlined. The number of food products that grew and fell in the period under research is analyzed. The regions' rankings in overall agricultural production in 2017 are formed. The dynamics of gross agricultural production in general as well as animal husbandry and crop production per capita is defined. The ways to implement state and regional policies on strengthening of food provision are suggested: improvement of purchasing power of population; reduction of tax burden for agricultural producers; optimal balance of food procurement for exports and imports; minimizing the prices disparity for agricultural and industrial production, when the money received from the sales of agricultural products does not cover the production costs; improvement of cultural and educational levels and staff and social maintenance of a village; planning of stable state orders for rural producers that secure favourable conditions of products realization.

Keywords: food provision, agriculture, animal husbandry products, crop production, consumption of products.

Фера-Клемонтса Оксана Юрївна – здобувач кафедри економіки і підприємництва ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (e-mail: feraklemontsa@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3831-7914>).

Fera-Klemontsa Oksana Yuriyivna – Applicant of the Department of Economics and Entrepreneurship of the Uzhgorod National University.

Надійшло 08.11.2018 р.